

Для оптимістичних оцінок інвестиційних перспектив Івано-Франківщини дає підставою той факт, що нині спостерігається тенденція до посилення ділової активності у виробничих галузях регіону, створення умов для направлення цих коштів в інноваційні сфери економіки.

1. Статистичний довідник «Україна у цифрах у 2005 році» – К.: Консультант, 2006. – 247 с.

2. Статистичний щорічник «Івано-Франківщина. Україна. Світ за 2005 рік» – Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 613 с.

3. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності Івано-Франківської області» – Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006 – 49 с.

4. Кізима Т. О. Іноземне інвестування в умовах інтеграції України у світову економіку // Фінанси України. – 2001. – № 10. – С. 119.

In the article on the base of statistic facts the condition of foreign investments into the economics of Ivano-Frankovsk region is analysed side by side with the display of the tendencies in the sphere of the depositions of foreign capital.

Сус Т.Й.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГО СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Проаналізовано причини еміграції сільсько-го населення Галичини в період до другої світової війни. Розглянуто шляхи вирішення проблеми зайнятості сільського населення в післявоєнний період. Розкрито регіональні відмінності у працевлаштуванні сільського населення.

Ключові слова: малоземелля, зайнятість, безробіття, еміграція, працевлаштування.

I. Вступ. Проблеми малоземелля, безробіття та зайнятості сільського населення регіону особливо загострилися з початком ринкових перетворень у нашій державі. Аграрна криза, скорочення чисельності м'ягкотілих трудових мігрантів у результаті зупинки великих промислових підприємств в економічних центрах регіону зумовили масову трудову міграцію сільського населення в країни ближнього та далекого зарубіжжя. Проблеми зайнятості сільського населення, міграційні процеси на селі є об'єктами активних наукових досліджень. Серед найвагоміших здобутків українських вчених з цих питань слід відзначити праці І.Ф.Баланюка [1], В.В. Калини [3], М.Д. Романюка [8,10], І.Г.Ткачук [11]. Однак історичні аспекти вирішення проблеми зайнятості сільського населення в умовах працевлаштування та низької землевлаштуваності є мало вивченими, що і зумовило дане дослідження.

II. Постановка завдання. Науково-практичне обґрунтування стратегії сталого роз-

витку сільських територіальних громад є одним з найважливіших напрямів реалізації економічної політики на селі. Мета даного дослідження – узагальнення історичного досвіду в вирішенні важливої проблеми трудової міграції та зайнятості сільського населення регіону.

III. Результати. Однією з характерних рис суспільного життя на Західній Україні у період Другої світової війни був еміграційний рух сільського населення. Еміграція сільського населення Галичини обумовлювалась не стільки природним приростом населення, скільки впливом на демографічну ситуацію в краї аграрної еволюції, в якій поєднувалися різко виражене аграрне перенаселення і надзвичайна гострота земельної проблеми, пов'язана з розподілом власності на землю. Низький рівень промислового розвитку краю, малоземелля, а також сприятлива демографічна ситуація призвели до різкого зростання надлишку робочих рук на селі. Попит на робочу силу не був адекватним пропозиції, це, в свою чергу, призвело до різкого зростання чисельності безробітних на селі і, особливо, напівбезробітних у сільському господарстві. Проблему зайвих робочих рук надзвичайно загострила аграрна криза 30-х років минулого століття.

Галичина, складовою якої була і є територія сучасної Івано-Франківщини, завжди характеризувалася обмеженістю площ земель сільськогосподарського призначення. Це зумовлено її географічним положенням:

велика частина території – це гірські масиви, покриті лісами. Одним з наслідків цього була набагато нижча, ніж в середньому по Україні, частка сільськогосподарських угідь і особливо ріллі в загальній земельній площі. Ще одна особливість галицького краю полягала в багатодітності сімей, внаслідок чого швидко зростала чисельність тих, хто міг претендувати на землю, що також впливало на характер землекористування і на земельні відносини.

Загальну характеристику землеволодінь на Івано-Франківщині в довоєнний період дають показники розподілу земель між різними категоріями землевласників (див. табл. 1).

При аналізі даних таблиці 2 можна уявити масштаби аграрного перенаселення в селах Прикарпаття, виходячи з того, що для прогонування сім'ї необхідно було володіти 3-4 га орної землі. Таким чином, 142,3 тис. господарств були малоземельними і стали основними постачальниками дешевої робочої сили. Безумовно, це тільки один із аспектів аграрного перенаселення на Прикарпатті. Необхідно брати до уваги й землезабезпеченість окремих районів Івано-Франківщини.

Складність у дослідженні проблеми зайнятості сільського населення в довоєнний

Таблиця 1

**Структура землеволодіння сучасної Івано-Франківської області
в 1931–1935 рр. [1, с.153]**

Землевласники	Площа землі		Сільськогосподарські угіддя		Ліси та інші угіддя	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Селяни (до 50 га)	595,3	42,5	540,5	65,3	54,8	9,6
Поміщики	358,6	25,6	187,7	22,7	170,9	29,2
Держава	286,0	20,4	-	-	286,0	50,0
Церква	64,3	4,6	25,3	3,0	39,0	6,8
Громада	95,5	6,9	74,7	9,0	20,8	3,7
Разом	1399,7	100,0	828,2	100,0	571,5	100,0

Як видно з даних таблиці, найбільша частина земель (595,3 тис. га або 42,5%) сучасної Івано-Франківської області належала землевласникам-селянам (до 50 га), об'єднаним в одну велику групу. При цьому, як зазначає І.Баланюк [1, 120], розбіжність в індивідуальних площах була дуже велика, в тому числі кожний четвертий селянин мав менше гектара землі.

Всього в реєстр потрапило 209,9 тис. селянських господарств, які в сукупності на території Івано-Франківської області володіли 595,3 тис. га всієї площі землі, з якої 383,5 тис. га (64,4%) займала орна земля і городи, 157 тис. га (26,4%) – сіножаті та пасовища, 54,8 тис. га (9,2%) припадало на ліси та інші землі (див. табл. 2).

період полягає в тому, що польська офіційна статистика зовсім не визначала розмірів та динаміки працевлаштування серед населення. Важке економічне становище, малоземелля та безробіття вирішальним чином впливали на економічну міграцію найбільш вразливих верств населення.

Важливим джерелом для вивчення питань безробіття в довоєнний період є відомості анкетного обстеження, вперше проведеного в 1934–1935рр. Інститутом суспільного господарства Польщі з метою виявлення масштабів безробіття. Анкетуванням були охоплені 53 села Польщі, з них 11 – на території Галичини [2, 138–139]. За даними анкетування виявлено 38,5% селянських господарств, що мали надлишок робочої сили, в тому

Структура землекористування господарств (до 50 га) на території сучасної Івано-Франківської області станом на 1931 рік [1, с.120]

Групи господарств	Розмір господарств за площею землі, га	Кількість господарств, тис. шт.	Припадало на одне господарство, га			
			всієї землі	орної землі і городів	сіножатей і пасовищ	лісів та інших угідь
1	до 1 га	49,9	0,52	0,42	0,06	0,04
2	1-2	53,8	1,41	1,06	0,26	0,10
3	2-3	39,6	2,42	1,74	0,50	0,18
4	3-5	37,1	4,51	3,11	1,05	0,35
5	5-7	15,1	5,8	3,71	1,58	0,51
6	7-10	7,9	8,2	4,89	2,48	0,83
7	10-15	4,0	11,75	6,24	4,14	1,37
8	15-20	1,3	16,95	6,65	7,91	2,39
9	20-30	0,8	24,13	8,88	11,01	4,26
10	30-50	0,4	38,56	10,63	19,32	8,61

числі серед сільських бідняків з наділом менше 2 га – 49,8%, у групі селянських господарств від 2 до 5 га – 36,1%, 5-10 га – 19,3%. З цих даних випливає закономірний зв'язок між землеволодіннями селянських господарств і ступенем надлишку в них робочих рук. Чим більші за площею господарства, тим менший процент часткового безробіття.

Як зазначає краєзнавець В.Калина [3, 40-68], типовим явищем для західноукраїнського села стало часткове безробіття, яке виявлялося у формі сезонної незайнятості робочої сили більшості сільськогосподарських робітників і хронічного недовантаження частини робочого часу дрібних селян у своєму господарстві і поза ним. При цьому різниця між наявною і використовуваною робочою силою в найдрібніших господарствах наближалась до повного безробіття. За даними вищезгаданого анкетного обстеження, середнє значення недовантаження робочого часу сільськогосподарських робітників наближалось до 42% календарної кількості людино/днів на рік (300). В господарствах

з площею земельної ділянки до 1 га воно становило 68%, в групі господарств від 1 до 2 га рівнялось 52% людино/днів, у групі від 2 до 5 га – 41%, 5-10га – 34,4% [2, 138-139].

З наведених вище розрахунків випливає, що близько 42% працездатного населення краю віком 15-50 років були безробітними. Якщо врахувати, що за переписом населення 1931 року в сільському господарстві Західної України було зайнято 3,3 млн. чол., то з цього числа близько 1,4 млн. були повністю або частково безробітними.

Малоземелля, низька врожайність сільськогосподарських культур змушували селян шукати застосування своєї робочої сили шляхом розвитку домашніх промислів. За переписом 1931 року в Західній Україні налічувалось 750,7 тис. чол. сільського населення (11,2% їх загальної кількості), яке утримувалося за рахунок неземлеробських занять [4, 25].

Важке економічне становище селян, високі податки, серед яких були роговий, поголівний і подимний, малоземелля та безро-

лення в промисловості – на 65,3%, в будівництві – на 36,7%, а також в галузях невиробничої сфери – на 31%.

Із загальної кількості зайнятих (1990 р.) у народному господарстві області питома вага трудових ресурсів* становила: в промисловості – 38,3%, у будівництві – 8,0%, на транспорті і в зв'язку – 5%, у сільському господарстві – 13,3%, в інших галузях матеріального виробництва – 12,4%, у невиробничій сфері – 23% [6].

Питома вага зайнятих трудових ресурсів* у галузях народного господарства до всього працездатного населення в 1989 р. становила 85,6%. Безперервне нарощування виробничих фондів, робочих місць у трьох промислових центрах – Івано-Франківську, Коломиї та Калуші – призвело до зростання маятникової міграції сільських жителів у ці центри.

У колгоспах Івано-Франківської області в 1975 р. безпосередньо було зайнято в сільськогосподарському виробництві 162,8 тис. чол. Внаслідок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, подальшого розвитку механізації, а також у результаті змін демографічної ситуації вже в 1985 р. в сільському господарстві було зайнято 134,0, а в 1990

100,5 тис.чол. Протягом 1975–1990 рр. із сільськогосподарського виробництва звільнилося понад 60 тис.чол. Проблему їх зайнятості розв'язували шляхом подальшого розвитку підсобних допоміжних виробництв, але основна їх частина (32 тис.чол.) переїхала на постійне місце проживання і працевлаштувалась в інших галузях народного господарства [8, 60]. Зниження питомої ваги і абсолютної чисельності зайнятих у сільському господарстві було результатом:

– інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на базі росту продуктивності праці;

– зростання потреб у робочій силі в інших галузях у містах, де були кращі умови праці і життя.

В гірських районах області (Верховинському, Надвірнянському, Косівському, Рожнятівському) у сільській місцевості, малих містах і селищах міського типу питома вага незайнятих у суспільному виробництві становила 20–25%. В 1980 році з 751 тис. трудових ресурсів* Івано-Франківської області у народному господарстві були зайняті 589

тис.чол. У 1990 році з 738,5 тис.чол. 625 зайняті в народному господарстві [9, 112].

В зв'язку з недостатнім працевлаштуванням, значним віддаленням місця праці від місця проживання, нерозвиненістю транспортного сполучення та іншими причинами на Івано-Франківщині спостерігалася неорганізована сезонна міграція населення, яка особливо була розвинута в гірських районах області.

Якщо в 1970 році з Івано-Франківської області на сезонні роботи виїжджало 60 тисяч осіб працездатного населення, в 1980 році – 36,3 тис.чол., то вже в 1990 році – близько 20 тис. чол. [10, 61].

В Івано-Франківській області основна частина трудових ресурсів сконцентрована в промислових центрах регіону, а також Калуському, Надвірнянському, Долинському та Косівському районах. Станом на 01.10.1985 р. на міста і селища міського типу припадає 43%, на сільську місцевість – 57% трудових ресурсів області. В кінці 80-х років посилилася тенденція збільшення кількості населення і трудових ресурсів у малих містах і селищах міського типу, при одночасному їх зменшенні в сільській місцевості.

За період 1980-1990 рр. машинобудування, металообробка, легка та інші галузі промисловості поглинули 83,4% всього приросту чисельності промислово-виробничого персоналу. Використання трудових ресурсів на рубежі 90-х років минулого століття І. Г.Ткачук характеризує так: “Механізм планування чисельності промислово-виробничого персоналу, що діяв раніше, штучно стримував вивільнення робочої сили, оскільки створення фондів економічного стимулювання лише побічно прив'язувалося до чисельності персоналу. Через це багато підприємств наперед набирали зайву кількість працівників. Це породжувало безвідповідальний підбір кадрів та їх використання відповідно до набутої професії і рівня кваліфікації” [11, 209].

В період адміністративно-командної системи колишнього СРСР на Івано-Франківщині проблема працевлаштування вирішувалась наступним шляхом:

а) створенням великої кількості робочих місць за рахунок низької вартості робочої сили, неефективної зайнятості (велика питома вага зайнятих важкою фізичною працею),

діяльністю структур, не пов'язаних з виробництвом (парткоми, профспілкові комітети);

б) зайнятістю сільського населення шляхом бурхливого розвитку маятникових трудових міграцій в промислові центри області;

в) функціонуванням підсобних виробництв у колгоспах, створенням філіалів підприємств у малих містах та селищах міського типу, селах;

г) сезонною міграцією трудових ресурсів, особливо гірських районів області, в південні області України;

д) роботою вахтовим методом в Західному Сибіру;

е) високою питомою вагою зайнятих в ОСГ порівняно із загально-українським показником.

IV. Висновки. Отже, проблема зайнятості сільського населення Прикарпаття до кінця так і не була вирішена, незважаючи на нераціональну зайнятість та низьку вартість робочої сили. Особливо гострою вона була для мешканців гірських районів області. За часів польського панування в Галичині проблема безробіття вирішувалась шляхом еміграції найбідніших верств населення краю. Командно-адміністративна система обумовила розвиток трьох промислових центрів (Івано-Франківська, Коломиї, Калуша), де було сконцентровано 75% робочих місць, а соціально-економічний розвиток малих міст здійснювався дуже повільно, що загострювало проблему працевлаштування сільських жителів. На сьогоднішній день сільське населення знову, як і в довоєнний період, вирі-

шує проблему безробіття шляхом масової трудової міграції в країни далекого та ближнього зарубіжжя. Україна зазнає значних інтелектуальних (відтік мізків) та матеріальних втрат від неефективного використання сільського соціально-трудоного потенціалу. Вирішення проблем села – це, в першу чергу, забезпечення продуктивної зайнятості всім сільським жителям, які бажають працювати.

1. *Баланюк І.Ф.* Реформування в аграрному секторі регіону. – К.: ІАЕ, – 1999.

2. *Landau P., Panski S.* Bezrobocie wsrod chlopow. – Warszawa, 1939.

3. *Калина В.* Аграрне перенаселення, еміграція з Західної України у міжвоєнний період (20-30 роки ХХ ст.): Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – Івано-Франківськ, 1996. – Вип. 3.

4. *Jablonowski R.* Wiejska ludnosc bezrolna. – Warszawa, 1938.

5. *Maly rocznik statystyczny.* – Warszawa, 1939.

6. Офіційний сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області <http://stat.if.ukrtel.net>.

7. *Семюелсон П., Нордгауз Д.* Макроекономіка: Пер. з англ. – Наук. ред. С.Панчишина. – К.: Основи, 1995.

8. *Романюк М.Д.* Трудова маятникова міграція населення Прикарпаття. – Львів: Світ, 1996. – 237 с.

9. *Сус Т.Й.* Трудові ресурси мікрорегіону // Економіка АПК. – 2001. – №5. – С.112–114.

10. *Романюк М.Д.* Міграції населення України за умов перехідної економіки. – Львів: Світ, 1996.

11. *Ткачук І. Г.* Економічна самостійність регіону. – К.: Наукова думка, 1994. – 227 с.

The reasons of emigration of rural population of Galichini are analysed in a period to the second world war. The ways of decision of problem of employment of rural population are considered in a post-war period. Regional differences are exposed at the pratsebezpechenni rural population.

Татунчак Я.І.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО СЕРЕДОВИЩА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ)

У статті досліджено життєдіяльність молоді в сільських умовах, проаналізовано і подано своє бачення вирішення проблем сільської молоді в сфері охорони здоров'я, набутті освіти, професійної підготовки, продуктивної зайнятості, житлового забезпечення, організації змістовного дозвілля.

Ключові слова: сільська молодь, сільська місцевість, сільська школа, індивідуальне житлове будівництво на селі, зайнятість, безробіття.

I. Вступ. Сільська молодь є особливим контингентом сільського населення, так як вона фізіологічно формується і розвивається в складних умовах перебудови аграрного сектору під впливом різних психологічних факторів, зокрема сімейного середовища, проблем отримання освіти і вибору професії, відсутністю умов для молодіжної праці.

На сучасному етапі розвитку держави посталала необхідність подальшої розробки та приведення чинного законодавства у